

FRÅN AGRARROMANTIK TILL CENTERPOLITIK

Av fil. lic. BIRGER HAGÅRD

GÅNG EFTER annan diskuteras i svensk politik centerpartiets ställning och de problem, som dess agerande i olika sammanhang skapar. Centerpartiet anklagas för att vara helt behärskat av krass opportunistik, ett parti utan ideologi. Särskilt hårda angrepp riktades i samband med utbytet av den gamla beteckningen »bondeförbundet» mot den — som partiet ej utan fog hoppades — mera slagkraftiga »centerpartiet». Från motståndarhåll betraktades detta blott och bart som en hänsynslös spekulation i väljarnas okunnighet i en för partiet kritisk situation. Under senare tid har man såväl inom högerpartiet som folkpartiet övergått till att tala om »de båda borgerliga partierna» och vill därmed antyda centerpartiets tvivelaktighet från borgerlig synpunkt. Är allt detta förestavat blott av partitaktiska och propagandistiska hänsyn? Är centerpartiet-bondeförbundet endast ett renodlat opportunistiskt parti utan större vyer och målsättningar? Eller ligger det något i dess krav på att uppfattas som ett borgerligt parti med en speciell »centerideologi»? Finns det

någon konsekvent linje i partiets agerande genom tiderna? Dessa frågor bildar utgångspunkten för denna artikel.

För att kunna ge en rättvisande bedömning är det nödvändigt att gå tillbaka och något skärskåda förutsättningarna för den politiska bonderörelsens uppkomst. Denna är nära förknippad med de agrarromantiska föreställningar, som under 1800-talet och början av detta århundrade odlades särskilt inom vissa konservativa kretsar. Den teoretiker, som i detta sammanhang tidigast tilldrar sig uppmärksamheten, är den tyske historikern Justus Möser. För honom hade jordbruket och bondebefolkningen ett särskilt värde; de företrädde en högre kultur än den som kunde utvecklas i städerna. Av särskild betydelse var att jordbrukarna genom sin bundenhet till jorden också mera instinktivt än andra var bundna till den egna nationen. Från Möserns konservativa och ekonomisk-nationalistiska utgångspunkter låg det följaktligen nära till hands att kräva, att särskild omsorg skulle ägnas åt jordbruksbefolkningen. I

Sverige finner vi en i viss mån motsvarande agrarromantisk åskådning bl. a. hos Geijer, uttryckt i Odalbondens bekanta strofer:

»De väldige herrar med skri och
med dån
slå riken och byar omkull;
tyst bygga dem bonden och hans
son,
som så i blodbestänkt mull.»

Efter representationsreformen och med lantmannapartiets framträdande på den politiska arenan försköts det politiska inflytandet i en för jordbrukarbefolkningen gynnsam riktning. Lantmannapartiets tid i svensk politik har ej oriktigt betecknats som den svenska bondeklassens politiska storhetstid. Omsider kom emellertid lantmannapartiet att splittras i en höger- och en vänsterflygel, något som i vissa jordbrukarkretsar tedde sig särskilt bekymmersamt med tanke på industrialismens och arbetarklassens framväxt. För många stod tanken på ett nytt lantmannaparti, som i sig förenade alla jordbrukare såsom ett hägrande mål.

Strävanden i denna riktning kunde också räkna med ett gynnsamt mottagande i intellektuella kretsar till följd av den åsiktsbildning, som växte fram kring sekelskiftet. Under 1890-talet avlöstes den äldre, historiskt inriktade patriotismen av nationalromantiska idéer. Inom litteraturen besjöngs hembygden och inom konsten upptäcktes det svenska landskapet. De

högre samhällsskikten påverkades i ej ringa grad av dessa strömningar. Romantiken tog sig uttryck i en längtan ut till idyllen på landsbygden. Fotvandringar blev på modet hos ungdomen i storstaden. Som kontrast mot storstadens fördärliga liv ställdes böndernas i nära beröring med naturen. Hos bondebefolkningen fanns den fysiska och andliga styrka, som skulle utgöra motvikten till den framväxande industrialismens nedbrytande krafter.

Dessa idéströmningar bidrog otvivelaktigt till att uppamma intresset i de intellektuella kretsarna för jordbrukets och bondeklassens svårigheter, vilket bl. a. kom till uttryck i omsorgen om egnahemsfrågan och småbruksrörelsen. Men tiden var också mogen för bönderna att själva börja organisera sig. Kring sekelskiftet bildades diverse olika organisationer, samtliga var och en på sitt sätt föregångare till den moderna bonderörelsen. Här skall i första hand erinras om de lantmannaföreningar, som uppstod runtom i landet och 1905 förenades i en riksorganisation, Svenska lantmännens riksförbund. Men också flera organisationer med klart uttalade politiska syften såg dagens ljus. Sålunda kan erinras om Sveriges landtmannaförbund, en allmänt antisocialistisk höggersammanslutning under ledning av friherre Carl Klingspor. En annan organisation med en uttalad politisk målsättning var Svenska

jordbrukarförbundet, som bildades i Avesta i början av 1909 och närmast utgjorde en sammanslagning av tre, föregående år skapade sammanslutningar, Svenska jordbrukarförbundet i Gästrikland samt Södra Dalarnes och Norra Västmanlands landtmannaklubb och Mellersta Dalarnes allierade landtmannaföreningar. Svenska jordbrukarförbundet angavs ha till syfte »att till samfälligt arbete och uppträdande sammansluta landets jordbrukare för att såmedels tillvarataga och skydda gemensamma intressen såväl i ekonomiskt som kommunalt och politiskt hänseende» (Sv D 5/5 1909).

Drygt ett år senare bildades i Västergötland genom godsägaren Carl Berglunds i Gimmene initiativ den organisation, bondeförbundet, som sedermera skulle bli tongivande i den politiska bonderörelsen. Till en början var dock svårigheterna stora. Jordbrukarna vanns endast successivt för tanken att organisera sig och inte minst till följd av Berglunds aggressivitet och oförmåga till samarbete uppstod snart splittring i bondeleden. Redan 1913 kom han i harnesk mot sin tidigare betrodde medarbetare, redaktören Elfrid Dürango, vilken i stället kom att bli en av de ledande i den rivaliserande sammanslutningen Svenska bondeförbundet. I Skåne uppstod Skånska bondeförbundet och på årsdagen av bondetåget den 6 februari 1915 bildades Jordbrukarnas riksförbund. De

tre sistnämnda organisationerna kom redan 1915 att sammanslutas i Jordbrukarnas riksförbund, som sedan ända fram till sammanslagningen med bondeförbundet 1920 utgjorde en framgångsrik konkurrent till Berglunds rörelse. De båda organisationerna hade vid sammanslagningen praktiskt taget samma styrka. Att sammanslagningen överhuvudtaget kom till stånd torde till icke ringa del ha berott på moderationen hos Jordbrukarnas riksförbund och det arbete för samförståndstanken som lades i dagen av dess politiske ledare, professorn och senare generaltulldirektören Nils Wohlin, den på grund av en genomtänkt uppfattning kanske också intressantaste av de tidigare bondeförbundspolitikerna.

Wohlin hade redan tidigt vunnits för bonderörelsens syften. I emigrationsutredningen utförde han en rad undersökningar om jordbrukets och jordbruksbefolkningens förhållanden och fullföljde sitt arbete genom en doktorsavhandling om den svenska jordstyckningen. Den mest uppmärksammade och politiskt mest betydelsefulla av hans tidigare undersökningar var »Faran av bondeklassens undergrävande», som publicerades 1910. Wohlin kritiserade starkt såväl den nedbrytande effekten, som den ekonomiska liberalismen fört med sig i avseende på bondeklassen, som egnahemsrörelsen, sådan den kommit att utfor-

mas. I första hand var det enligt Wohlins mening nödvändigt att slå vakt om det besuttna eller — med våra dagars terminologi — bärkraftiga jordbruket. Helt riktigt förutsåg han, att den vid seklets början så omhuldade småbruksrörelsen relativt snart på grund av bristande ekonomisk lönsamhet skulle bli föremål för avveckling. Redan 1910 pläderade Wohlin också för de tankegångar, som inte minst tack vare hans eget arbete mera än tre decennier senare skulle förverkligas i jordförvärvslagen.

Wohlins varningsrop för de undergrävande krafter, som hotade de svenska jordbrukarna förklingade ej ohörda. Omedelbart gjorde några inflytelserika högerbönder hans idéer till sina och motionerade i riksdagen om åtgärder för att bevara bondejordbruket. Wohlin själv kom emellertid framför allt att verka inom bondeförbundet för att få sin uppfattning omsatt i praktiskt politiskt handlande.

Bonderörelsens uppkomst hade sålunda till stor del sin rot i de förhållanden, som var rådande kring sekelskiftet. Mot bakgrund av den tilltagande industrialiseringen var det naturligt för bönderna att söka samordna sina intressen. Detta behov kändes än starkare, sedan också socialismen börjat uppträda på den politiska arenan. Klara belegg finns för att man på sina håll redan under 1900-talets första decennium slöt sig samman på bondehåll för att i första hand bjuda

motstånd mot socialismen och de renodlade konsumentintressen, som var förefintliga inom arbetarleden. På åtskilliga håll inom landet arbetades det målmedvetet för att åstadkomma bondesammanslutningar, som skulle tillvarata jordbrukarnas såväl ekonomiska som politiska intressen. I detta sammanhang skall ej heller bortses från effekten av den agrarromantik, som på många håll var förhärskande inom de opinionsbildande kretsarna. I agitationen framhölls liberalismen och socialismen som bondeklassens stora huvudfiender. Liberalismens idéer hade brutit ned de gamla åskådningar, som fordoms hade utgjort bondeklassens stora styrka, och socialismen hotade att slutgiltigt förkväva vad som fanns kvar av den gamla bondeandan. Det förefaller troligt att talet från intellektuellt håll om bondeklassens försvagande också så småningom kom att direkt påverka jordbrukarna, som därigenom fick ett nytt perspektiv på sin situation. För bönderna återstod att samla sig kring värnet av de gamla konservativa bondeidealerna. Det är högst sannolikt att en argumentation efter dessa linjer starkt kom att påverka jordbrukarna runt om i landet. Mot denna bakgrund får också ses de strävanden, som ledde fram till bildandet av såväl bondeförbundet som Jordbrukarnas riksförbund.

Samtidigt är det också uppenbart att det är mot den här skisserade bakgrunden, som man i första

hand har att se bondetåget 1914. Det väckte berättigad förvåning att bondetåget överhuvud kom till stånd. På sina håll har man sökt finna förklaringen i en våldsam högeragitation i bondeleden. Förvisso föreföll det från många synpunkter förvånande, att landets jordbrukare så starkt skulle ge uttryck för sin uppslutning kring landets försvar, särskilt med tanke på den kamp mot försvarsbördorna, som tidigare varit utmärkande för bondekretsarna. Det verkar föga sannolikt, att tänkesätten i bondeleden så hastigt svängt om, att man spontant föranleddes att anordna en bondedemonstration till förmån för försvaret av så stor omfattning, som blev fallet. Det synes riktigt att förutsätta, att det funnits andra bevekelsegrunder, och att försvarsdemonstrationen blott utgjorde den konkreta punkt, kring vilken bondeintresset kom att samlas.

Helt visst förekom det en stark agitation för bondetåget och främst från kretsar, som med fog kunde betecknas som konservativa. Samtidigt är det emellertid mycket troligt, att bondeopinionen var särskilt mottaglig för den agitation, som förekom. Åtskilliga exempel hade anförts såväl teoretiskt som praktiskt på försvagandet av bondeklassen och vänsteråskådningarnas allt starkare inflytande. Mot industrialismens och därmed också arbetarklassens ökade betydelse i ekonomiskt och politiskt avseende ansåg sig jordbrukarna ha all anledning

att värna sina intressen. Det förefaller sålunda som om situationen i hög grad varit mogen för en bondedemonstration av något slag. Icke minst sockerfrågans behandling vid 1913 års riksdag tyder på detta. Det behövdes blott att någon verkligen sökte samla landets jordbrukare på en lämplig tidpunkt av året — bondetåget hade svårligen kunnat äga rum på sommaren, då skördearbetet i första hand påkallade intresset — kring någon fråga, som demonstrerade böndernas motvilja mot de radikala åskådningarna — liberalismen och socialismen. Detta skedde med framgång genom bondetåget. Även om bönderna var principiellt försvarsvänliga synes det i hög grad tvivelaktigt, att de vid denna tidpunkt endast av en sådan anledning var beredda till en så omfattande demonstration. Det ligger i stället nära till hands att tro att underliggande antiliberala, antisocialistiska, antiindustriella och antiurbanistiska synpunkter medverkat till att möjliggöra den demonstration, som ägde rum vid en för jordbrukarna synnerligen väl vald tidpunkt.

En central punkt i den politiska bonderörelsens argumentation var att alla andra intressen i samhället förutom jordbrukarna slöt sig samman i olika organisationer. Eller, för att citera ur Carl Berglunds bekanta uttalande »Bröder, låtom oss enas» 1910: »Industri, kapital och arbete var för sig och på de mest skilda områden sluta sig tillsam-

man i föreningar för att skaffa sig större inflytande i allmänna angelägenheter och bereda sig större fördelar i ekonomiskt avseende. Den jordbrukande befolkningen allena tycks inte förstå sina intressen utan låter sig ledas och exploateras av de övriga. Följderna bli givetvis förlustbringande för den stora massan av dem. De måste, om någon rättelse skall komma till stånd, taga sina sociala och politiska intressen i egen hand.»

Men kunde då inte de existerande borgerliga partierna föra jordbrukarnas talan? Nej, svarade man, »då det gäller bondeklassen är och förblir den nuvarande politiska partibeteckningen idel slagord, som saknar allt värde och all betydelse; ty lantbrukaren och lantallmogen i allmänhet kan varken vara höger- eller vänsterman, varken konservativ eller liberal . . . Och förmå dessa tre politiska stadspartier kasta in sina politiska brandfacklor i lantallmogekretsar för att få lantbefolkningen att uppgå i ett evinnerligt käbbel om liberalism, konservatism och socialism, då veta dessa alltför väl, att bondebefolkningen glömmert bort att bevaka sina egna verkliga politiska och ekonomiska intressen . . .» (Landsbygden 12/1 1911.) Just splittringen av jordbrukarna på två olika borgerliga partier var den främsta orsaken till att jordbrukets intressen inte kunde hävdas i tillbörlig grad. Enda bote-medlet var enighet mellan bönderna, manifesterad i ett enda stort

bondeparti. Men detta böndernas klassintresse upphöjdes också till riksintresse, ty hävdade man, bondebefolkningen utgjorde kärnan av svenska folket och att vårda sig om den låg följaktligen i hela nationens intresse. Stadsbefolkningen å andra sidan var i icke ringa utsträckning degenererad, ett resultat av industrialismens försyndelser. Här går alltså agrarromantiken igen. I detta sammanhang framhävs också gärna ett starkt nationellt eller nationalistiskt drag, en särskild tro på just den svenska folkstammens överlägsenhet över andra folk, som fick sin kanske mest markanta utformning i 1933 års bondeförbundsprogram, där det heter: »Som en nationell uppgift framstår den svenska folkstammens bevarande mot inblandning av mindervärdiga utländska raselement samt motverkandet av invandring till Sverige av icke önskvärda främlingar.» Sambandet mellan denna främlingsfientlighet och centerpartiets negativa inställning till svenskt deltagande i det europeiska enhetsverket är påtagligt.

Vid sidan av den argumentation, som framhöll det egna klassintresset och det nationella intresset i en enig bondesammanslutning fanns emellertid också ett annat drag, som måhända intresserar mera i dagens läge, nämligen aspirationen att beteckna bonderörelsen som en centerrörelse. Nu skall det genast sägas, att argumentationen på denna punkt icke följde något enhet-

ligt mönster, utan olika linjer kan skönjas. Tankarna att få till stånd ett stort centerparti med jordbrukarna som kärna — och närmast liktydigt med ett borgerligt samlingsparti — mellan vad man uppfattade som »industri- eller bolagshögern» och den radikala vänstern väckte entusiasm hos många vid tiden kring första världskriget. Nils Wohlin hörde till dessa. I ett inlägg före valet 1917 uttryckte han sina förhoppningar att ett »centerparti» skulle kunna bildas inom en snar framtid under medverkan från såväl högerhåll som liberala kretsar. Bönderna skulle utgöra kärnan i det nya partiet. Dessa tankegångar låg också bakom strävandena att åstadkomma samförstånd mellan högern och liberalerna i författningsfrågan. Under vintern 1917–1918 samlades ett antal representanter för de båda riktningarna till gemensamma diskussionsaftnar i rösträtts- och författningsfrågorna. Resultatet av dessa sammankomster blev det s. k. brobyggnadsarbetet i författningsfrågan 1918, som tog sig uttryck i diskussioner om samförstånd mellan den liberala och den konservativa pressen, varvid Stockholms Dagblad och Stockholms-Tidningen spelade en ledande roll. De båda tidningarnas chefredaktörer hade båda tillhört vinterns diskussionsgrupp. Mycket tyder på att de nämnda diskussionsaftnarna hade Wohlin som främste upphovsman och organisatör. Samtidigt som pressdiskussionen om

samförstånd mellan högern och liberalerna satte i gång publicerade Wohlin en lång artikelserie om författningsfrågan i Vårt Land och Folk, huvudorgan för Jordbrukarnas riksförbund, där han än en gång uttryckte önskemålet om ett nytt parti, »en politisk centerrörelse, ett nytt frikonservativt eller nationalliberalt parti, hur man vill kalla det, med uppgift att på nationell grund sammansmälta det bästa som uppburet det gamla högerpartiet och det liberala partiet». I spetsen för denna nybildning skulle ett nytt självständigt bondeparti gå. Allt eftersom Wohlin blev hårdare engagerad i först Jordbrukarnas riksförbund och senare bondeförbundet synes han dock ha blivit alltmera benägen att skjuta tanken på ett borgerligt centerparti (samlingsparti) på framtiden. Kanske skulle det också kunna sägas, att han därmed anpassade sig till den förhärskande uppfattningen på detta håll, där man ingalunda i någon högre grad tycks ha varit besjälad av ett sådant perspektiv.

I bondekretsar tryckte man i stället starkt på bondeklassens uppgift att verka som en utjämnare i svensk politik. Bondeförbundet skulle »såsom medelpunkten i samhället verka som klassförsonare, utjämnare och regulator» (Landsbygden 8/5 1913). Samma uppfattning uttrycktes än mera pregnant i Jorden och Folket (23/4 1914), organ för Svenska bondeförbundet, där det sades: »Svenska bondeför-

bundet måste bli det mellan- eller centerparti, som så många i dessa dagar längtar efter, vilket skall verka utjämnande och försonande mellan ytterlighetspartierna samt giva stadga och fasthet åt vårt politiska liv. Bonden står i själva verket som centrum i samhället, den medelpunkt omkring vilken allt rör sig. Han är arbetare och arbetsgivare i en person . . . Bondepartiet är därför det naturliga centerpartiet.» Denna del av bonderörelsens förkunnelse spelade dock knappast någon alltför stor roll vid denna tidpunkt. Antisocialismen var alltför starkt utbredd i bondekretsarna, och överlag torde det inte ha varit någon tvekan om den borgerliga inriktningen hos bondepartierna. Den borgerliga prägeln var dock mera markant för Jordbrukarnas riksförbund än för bondeförbundet. Inom Jordbrukarnas riksförbund kontrasterade en viss måttfullhet och moderation rätt tydligt mot aggressiviteten hos bondeförbundet. Jordbrukarnas riksförbund samarbetade också redan i 1917 års valrörelse med högern, medan bondeförbundet valde att gå sin egen väg och ivrigt angrep sin systerorganisation för att vara en förtäckt högerrammanslutning. I praktiskt politiskt hänseende visade sig emellertid det sammanslagna bondeförbundet som ett klart borgerligt parti under hela 1920-talet, och vid flera val samverkade man med såväl högern som de frisinnade. Inom bondeförbun-

det ställde man sig också under hela 1920-talet positiv till tanken på en borgerlig samlingsregering, då detta projekt vid olika tillfällen kom på tal.

Annorlunda skulle förhållandet bli under 1930-talet. Det började med att Pehrsson-Bramstorp lyckades desavouera den gamle bondeledaren Olsson i Kullenbergstorp vid den s. k. kohandeln 1933. Krisuppgörelsen utgör en vändpunkt i bondeförbundets attityd. Sedan 1933 har bondeförbundet antingen direkt samverkat med socialdemokratien i regeringsställning eller också givit den sitt stöd under längre tid än partiet förenat sig med högern och folkpartiet. Orsakerna till denna förändring är givetvis svåra att kartlägga. Mycket tyder dock på att det var den radikalare falangen som tog hand om ledningen av partiet 1933. Under 1920-talet rådde en viss balans mellan de kretsar, som ursprungligen tillhört det mera moderata Jordbrukarnas riksförbund och dem som haft sitt hemvist i det radikalare bondeförbundet. 1933 förbyttes denna balans i en klar dominans för de gamla bondeförbundarna. I detta sammanhang skulle det vara intressant att närmare klarlägga inom vilken av de båda falangerna 1930-talets ledande bondeförbundare börjat sin politiska bana.

Attitydförändringen kan måhända också förklaras av att bondeförbundet misslyckats med sin en gång främsta målsättning: att

samla landets alla jordbrukare i ett enda stort bondeparti. Inom högern dominerade jordbrukarna sedan gammalt och även de frisinnade hämtade i väsentlig utsträckning sitt stöd från landsbygden. Och även om avtappningen av bonderöster till bondeförbundet kom att bli kännbar för båda dessa partier, har dock aldrig någonsin bondeförbundet företrätt mera än på sin höjd hälften av landets jordbrukare. I stället för att verka som en enande faktor hade alltså bondeförbundet kommit att verka som ett splittande moment i svensk politik, något som blev särskilt markant, då partiet frånträdde den borgerliga samverkans politik, som varit dess ledstjärna under 1920-talet och i stället valde att samarbeta med socialdemokratien. Det förefaller icke heller otänkbart att antaga att det i en situation, där den långsiktiga målsättningen måste ha tett sig praktiskt taget helt ouppnåelig, var frestande särskilt för de yngre ledande krafterna inom partiet att genom en opportunistisk politik söka inhösta åtminstone några vinster.

I ett sådant läge var det naturligt att knyta an till de gamla parollerna från bondeförbundets tidigaste kampår om partiet som en centerrörelse. Man betonade också på nytt det antikapitalistiska draget i sin åskådning — eller rättare misstron mot storkapitalismen. Detta moment hade otvivelaktigt spelat en viss roll under de första

kampåren men förekom i betydligt sparsammare utsträckning under 1920-talet.

Redan 1933 kände uppenbarligen en av de ledande inom bondeförbundet, K. G. Westman, behov av att rättfärdiga den nya kursen och uttalade bl. a. följande: »Jag bestri-der starkt, att det i dessa tider är klokt att trumpeta ut slagordet 'borgerlig front' och gräva upp en skyttegrav som en stadigvarande stridslinje, murad med politisk betong utefter den linjen. I de allvarliga och för vårt folkhushåll bekymmersamma tider, som vi mött och skola gå till mötes, vill jag hellre föreslå lösenordet medborgerlig samverkan ...» (Sv. Landsbygden 29/12 1933.) Det hela förtydligades av Pehrsson-Bramstorp följande år: »Bondeförbundet är och förblir ett självständigt parti med klart utstakade mål. Det samarbetar gärna med andra meningsriktningar om samhällsgagnande program och låter icke påverka sig till avsteg härifrån vare sig åt höger eller vänster ...» (Sk. Dagbladet 27/8 1934.) Sedan bondeförbundet också samverkat med socialdemokraterna vid 1935 års förstakammarval, drog Eskilstuna-Kuriren (6/9 1935) sina slutsatser: »I själva verket är det oriktigt att numera beteckna bondeförbundet såsom ett borgerligt parti ... Man måste nu på rama allvaret räkna med att bondeförbundets politiska mål sammanfalla med socialdemokraternas ... Bondeförbundet är icke

längre att påräkna på den borgerliga sidan ...»

Den som i första hand torde bära ansvaret för bondeförbundets utveckling från ett parti med stark borgerlig anknytning, förankrat hos jordbrukarebefolkningen, vars anti-socialism aldrig dragits i tvivelsmål, är Axel Pehrsson-Bramstorp. Denne sammanfattade 1948 sin syn i följande ordalag: »Bondeförbundet har alltid sökt föra en sådan politik, som syftat till att utjämna motsättningarna mellan olika samhällsgrupper och skapa stabilitet i samhällsutvecklingen. Det har således faktiskt utvecklats till ett centerparti. Även för framtiden vill vårt parti hålla fast vid denna linje. I överensstämmelse härmed är partiet berett att sakligt pröva olika utvägar för att övervinna det krisläge vårt land råkat in i. Av bondeförbundets ställning som centerparti följer, att ramen för dess underlag vidgats. Jordbrukarebefolkningen har utgjort och kommer alltid att utgöra kärnan i vårt parti, men med den samförståndspolitik det fört faller det sig naturligt, att det också söker kontakt med folkgrupper, som stå jordbruksbefolkningen nära eller som ha likartade intressen ...» (Sv. Landsbygden 15/6 1948.) Bramstorps ord torde i mångt och mycket sammanfatta icke blott hans egen syn på partiets uppgift, utan återspeglar också det taktiska dilemma, som partiet hamnat i på grund av landsbygdens avfolkning. Det gällde att finna nya

grupper, beredda att satsa på eventuella kortsiktiga vinster, att med andra ord göra opportunisten till främsta politiska målsättning.

Bramstorps efterträdare på partiledarposten, Gunnar Hedlund, måste sägas ha varit en följsam lärjunge. Under hans tid har bondeförbundet inte tillförts något nytt idéinnehåll. Tvärtom har han i allt fullföljt sin företrädares politik. Redan 1948 hade det varit tal om ny regeringssamverkan mellan socialdemokraterna och bondeförbundet. Tre år senare skulle detta bli verklighet, och därmed lyckades också bondeförbundet med konststycket att stötta upp socialdemokratien i ett läge, då denna verkligen befann sig på fallrepet.

Sammanfattningsvis kan sägas, att bytet av partibeteckning från bondeförbundet till centerpartiet förvisso icke utgjorde någon större förändring i partiets allmänna hållning. Den stora förändringen ägde rum 1933, då nya män i ledningen utstakade en ny kurs, som allt sedan dess troget har följts. Den enda skillnaden under senare tid skulle vara, att man numera inom centerpartiet anser sig ha en särskild »centerideologi», medan man tidigare prisat just det förhållandet, att man i motsats till andra partier icke haft någon speciell ideologi att falla tillbaka på. Med 1933 i minnet skulle en belackare kunna säga, att den taktiska nödvändigheten upphöjts till dygd. Centerpartiet har högst avsevärt fjärrmat sig från bon-

deförbundets ursprungliga målsättning att samla alla landets jordbrukare i ett starkt antisocialistiskt parti. Något av en röd tråd finns dock mellan den aggressivitet och radikalism, som präglade Berglunds bondeförbund och som stundom utmärker våra dagars centerparti, medan däremot den nuvarande centerpolitiken står i betydligt sämre samklang med den attityd, som präglade den mera borgerliga hälften av bondeförbundet före sammanslagningen, Jordbrukarnas riksförbund. Kanske förklarar detta också de motsättningar, som i våra dagar med jämna mellanrum blossar upp. Det radikala bondeförbundet hade sitt stöd framför allt i Norrland och Mellan-Sverige samt självfallet Skaraborgs län och vissa andra delar av Väst-Sverige, medan Jordbrukarnas riksförbund åter hade sitt främsta stöd på Gotland och i Syd-Sverige. Centerpartisterna i de södra delarna av landet torde alltjämt betrakta sig som borgerliga. De anser sig fullfölja i huvudsak den traditionella politik, som i deras trakter utstakades av bonderörelsen, men de glömmer bort den stora och avgörande förändring, som inträffade 1933, då bondeförbundet blev ett centerparti utan särskild anknytning till vare sig det borgerliga lägret eller socialdemokratien. Och ingen tvekan torde råda om att dagens centerparti lika gärna skulle stödja högern och folkpartiet som socialdemokratien, allt under förutsätt-

ning, att de båda förstnämnda partierna hade så stort inflytande centerpartiet förutan, att detta genom sitt stöd definitivt kunde räkna med att få sina särskilda villkor uppfyllda.

Det torde vara riktigt, att centerpartiet-bondeförbundet sedan 1933 icke har varit speciellt borgerligt. Det har länge med emfas hävdats, att det är ett centerparti utan anknytning vare sig till högernfolkpartiet eller till socialdemokratien. Partiet förtjänar äntligen att bli trott på sitt ord. Borgerlig samverkan har under de tre senaste decennierna icke varit något som intresserat centerpartiet. Skall en sådan komma till stånd, finns det endast två partier, som har att komma överens, folkpartiet och högerpartiet.

I vissa situationer har folkpartiet utsänt en del trevare om s. k. mittensamverkan med centerpartiet. Detta skedde 1940, då en debatt i detta ämne kom till stånd efter det att Västerbottens-Kuriren (19/9 1940) föreslagit en partisammanslagning. Bondeförbundet hade sina väljare på landsbygden och detsamma gällde till $\frac{2}{3}$ för folkpartiet. Tillsammans skulle de båda partierna kunna bilda ett stort landsbygdsparti. Bondeförbundet avböjde då artigt under hänvisning till att folkpartiet bestod av två riktningar: »Inga av de svenska partigrupperna torde f. ö. till sin sammansättning stå varandra så nära som högern och stads-

liberalerna.» (Sv. Landsbygden 24/9 1940.) Även det senaste talet om mittensamverkan torde vid det här laget vara dött och begravet. I vart fall kan sägas, att man på centerpartihåll i enlighet med sina tidigare traditioner, aldrig menade något allvarligt med dessa propåer, men förvisso uppstod diskussionen i ett för centerpartiet synnerligen gynnsamt läge.

Sedan centerpartiet-bondeför-

bundet satt opportunismen i högsätet och gjort denna till en politisk dygd, har det inte mycket gemensamt med den åskådning, som präglade bonderörelsen under genombrottstiden. Partiet är icke längre borgerligt — men ej heller socialistiskt — det är ett centerparti! Vad mera är, det har förtjänat att också betraktas som ett sådant, med allt vad det kan föra med sig.